

Archeologienota
Rijmenam (Bonheiden) – Brughoevestraat 1

Natasja Reyns en Charlotte Delannoye

Bornem
2020

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Natasja Reyns en Charlotte Delannoye

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2020/12.807/5

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	7
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken	8
2.3.3	Werkwijze	10
2.4	Assessmentrapport	10
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	10
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	17
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	21
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	25
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	25
3	Samenvatting	27
4	Bibliografie	28
4.1	Publicaties	28
4.2	Websites	28
5	Bijlagen	29
5.1	Archeologische periodes	29

1 Inleiding

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een verkavelingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2019C119

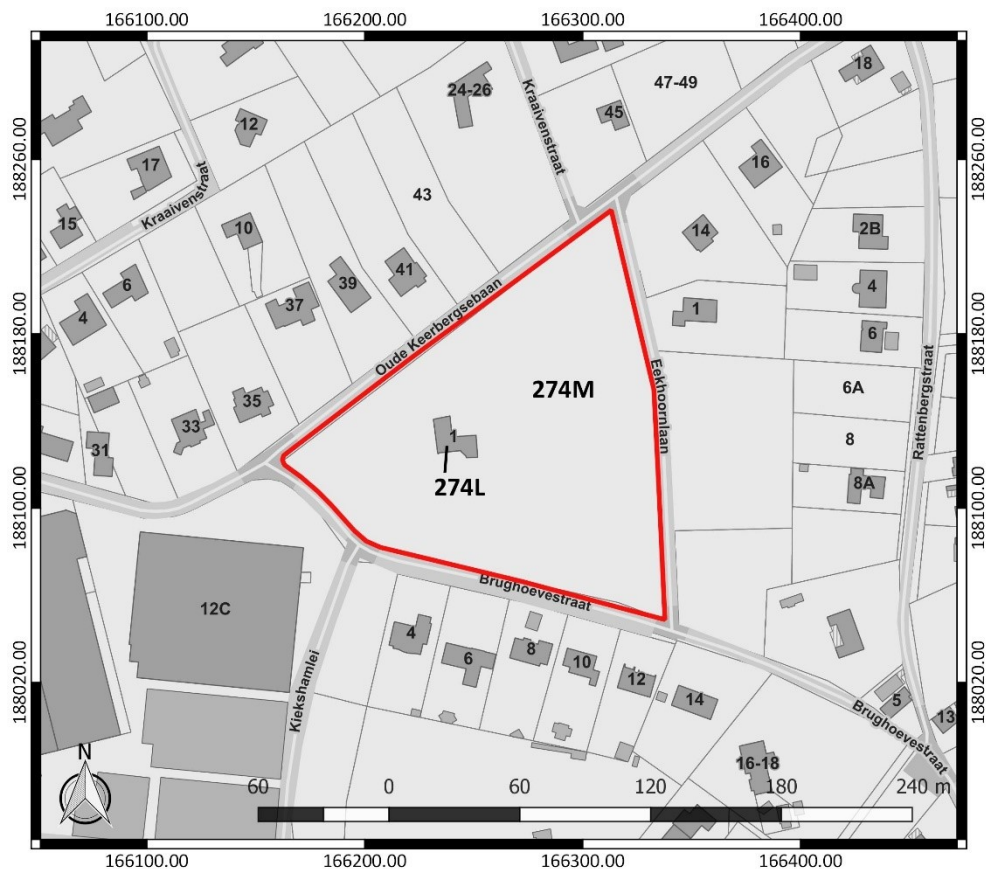
Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Bonheiden, Rijmenam, Brughoevestraat 1, Grote Paal

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 166163, 188122
- 166314, 188236
- 166338, 188049
- 166201, 188084

Kadastraal plan:

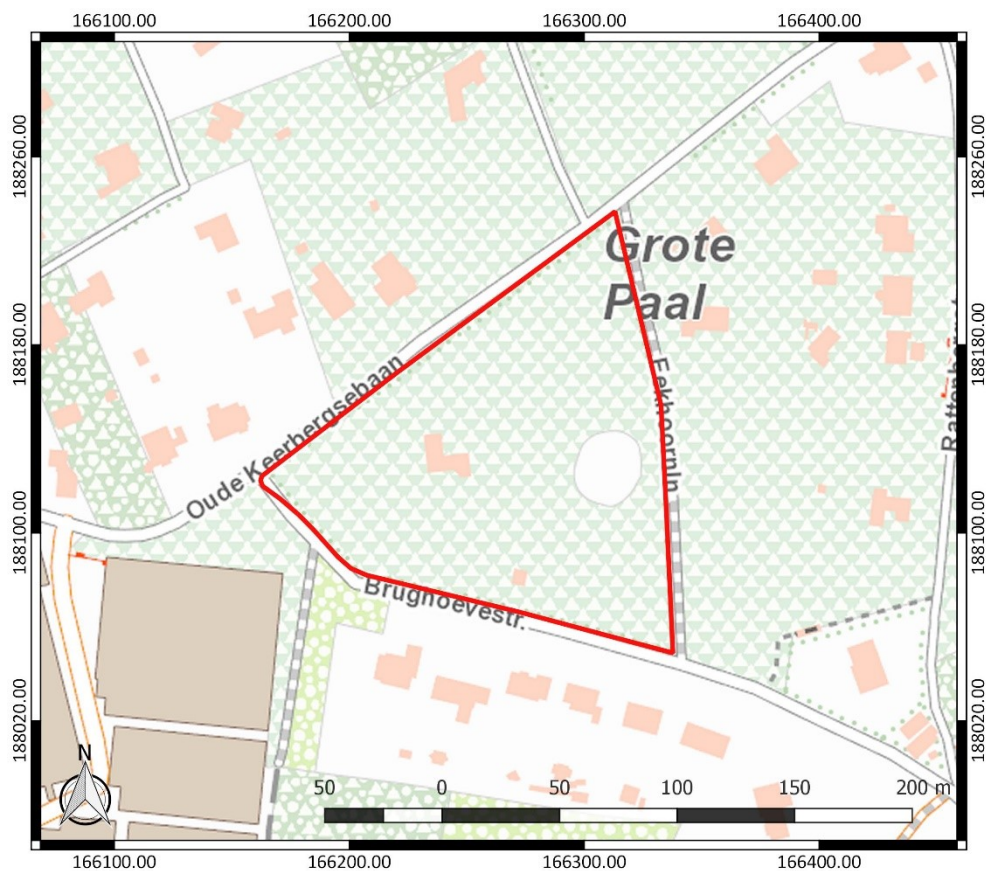

Figuur 1: Kadastraalplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Bonheiden, Afdeling 2, sectie C, nummers 274L en 274M

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 18300 m²

Topografische kaart:

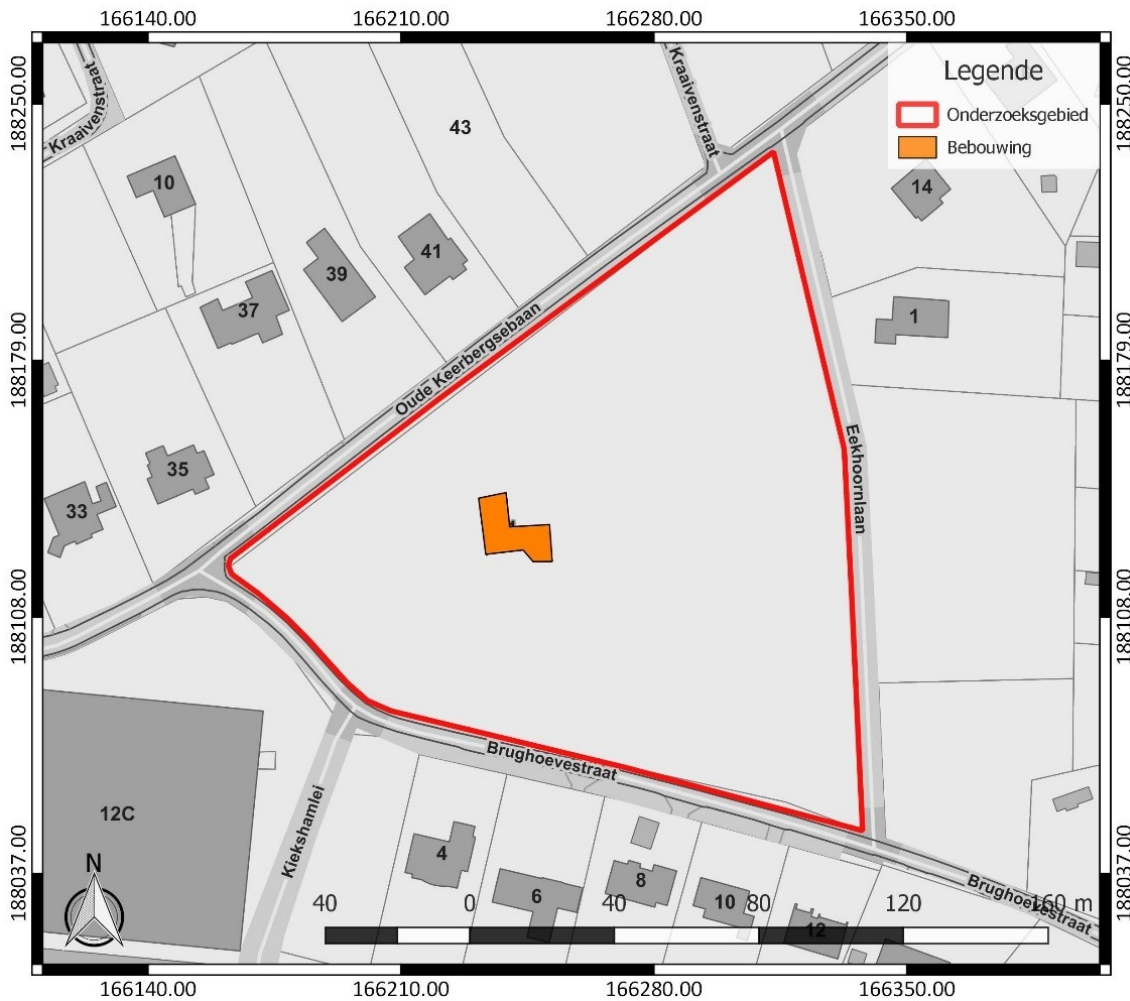

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 18/03/2019 – 14/01/2020

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, steentijd, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland, bos

Verstoorde zones: Binnen de afbakening van het onderzoeksgebied bevindt zich een gebouw (Figuur 3). Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. De precieze aard en de omvang van deze verstoring is echter niet gekend.

Figuur 3: Verstoringenkaart, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoeksopdracht

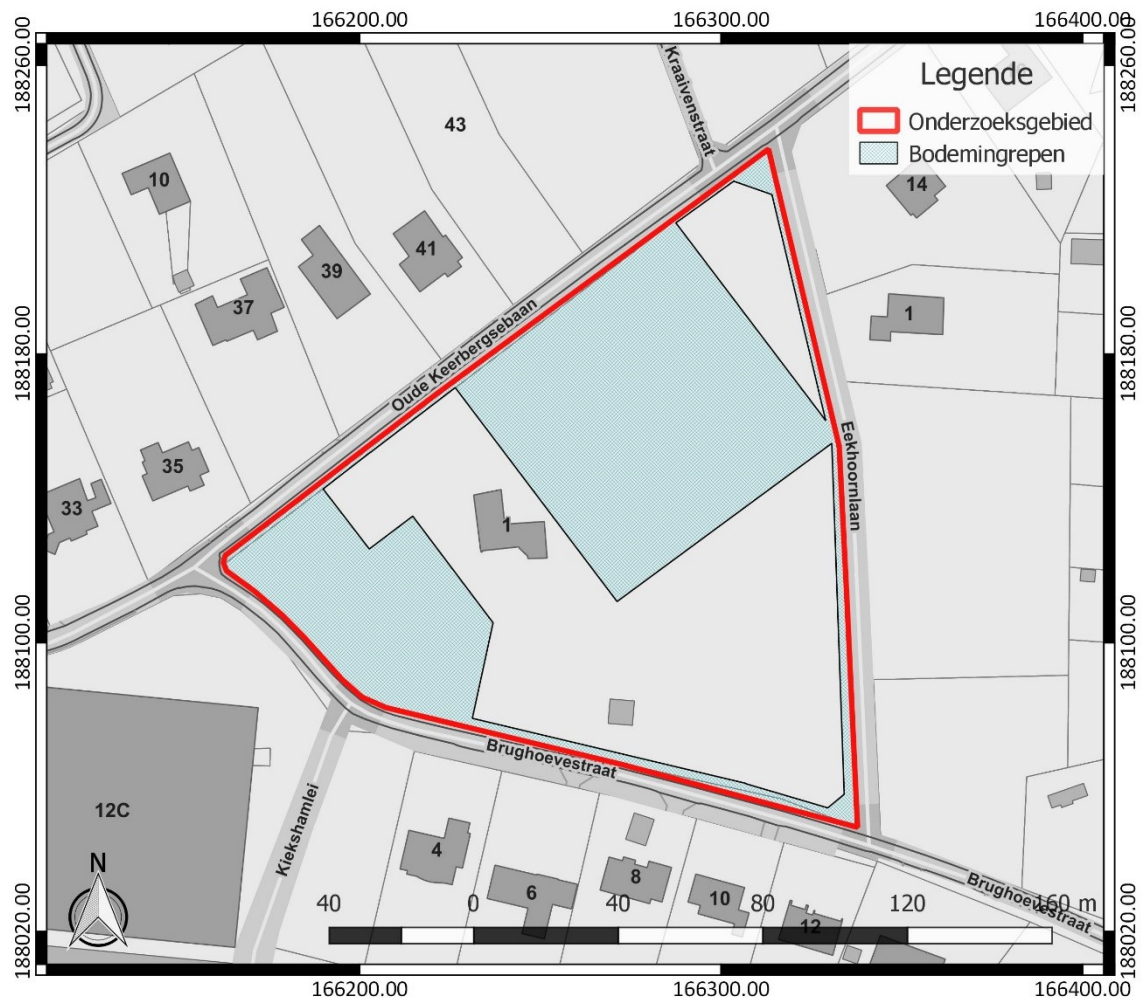
2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: Het bestaande gebouw blijft behouden. Enkel rondom het gebouw zullen bodemingrepen plaatsvinden (Figuur 4). Een deel van de aanwezige bomen dient ook behouden te blijven. Ook hier zullen geen bodemingrepen plaatsvinden. De bodemingrepen beperken zich tot een zone van ca. 9458 m².

Figuur 4: De zone waarin bodemingrepen zullen plaatsvinden, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein zal een verkaveling gerealiseerd worden, bestaande uit vijf loten (Figuur 5). Elk perceel voorziet in een woning, waarvan één lot reeds bebouwd is. Er komen dus vier nieuwe woningen op het terrein, omgeven door tuinen. Rondom, aan de randen van het terrein wordt een deel van de grond afgestaan. Dit wordt openbaar domein. De aanleg van woningen betekent vermoedelijk een versterking van ca. 80 cm diepte. De woningen mogen echter onderkelderd worden. Dit betekent plaatselijk een grotere versterkingsdiepte. De locatie van bijvoorbeeld vorstranden, regenwaterputten en huisaansluitingen, die de versterkingsdiepte van de eengezinswoningen overschrijden, ligt in het kader van de verkaveling nog niet vast. In functie van de bouw van woningen en bijhorende omgevingsaanleg zal ook een deel van de aanwezige bomen gerooid worden (rood gearceerd). Op de rest van het terrein dienen de bomen behouden te blijven.

Figuur 5: Ontwerpplan (MESO studiebureau bvba)

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

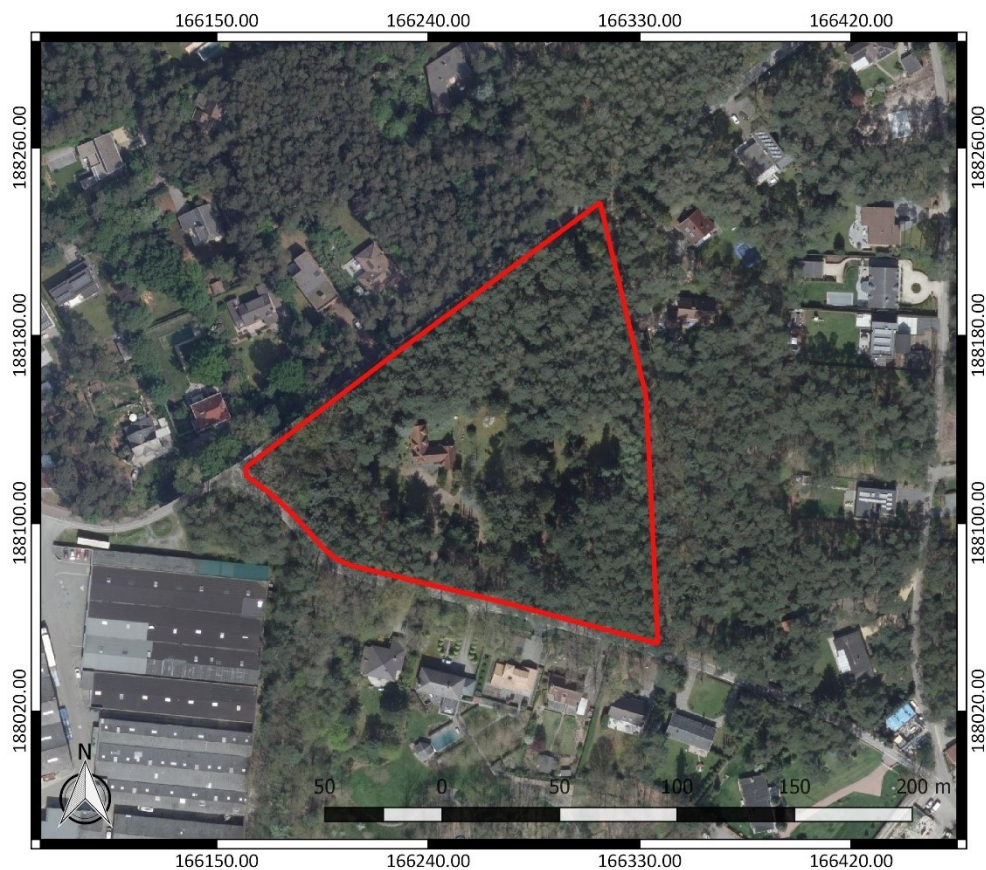
Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Vandermaelenkaart (1846-1854) worden drie momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

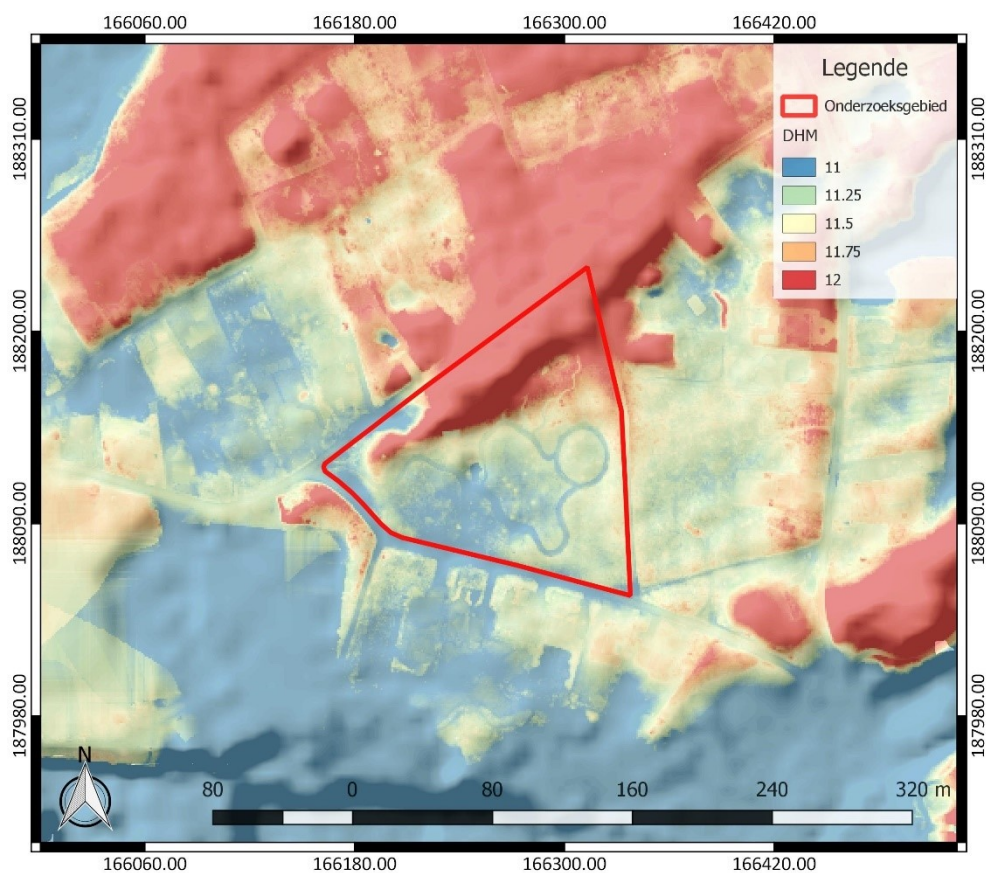
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

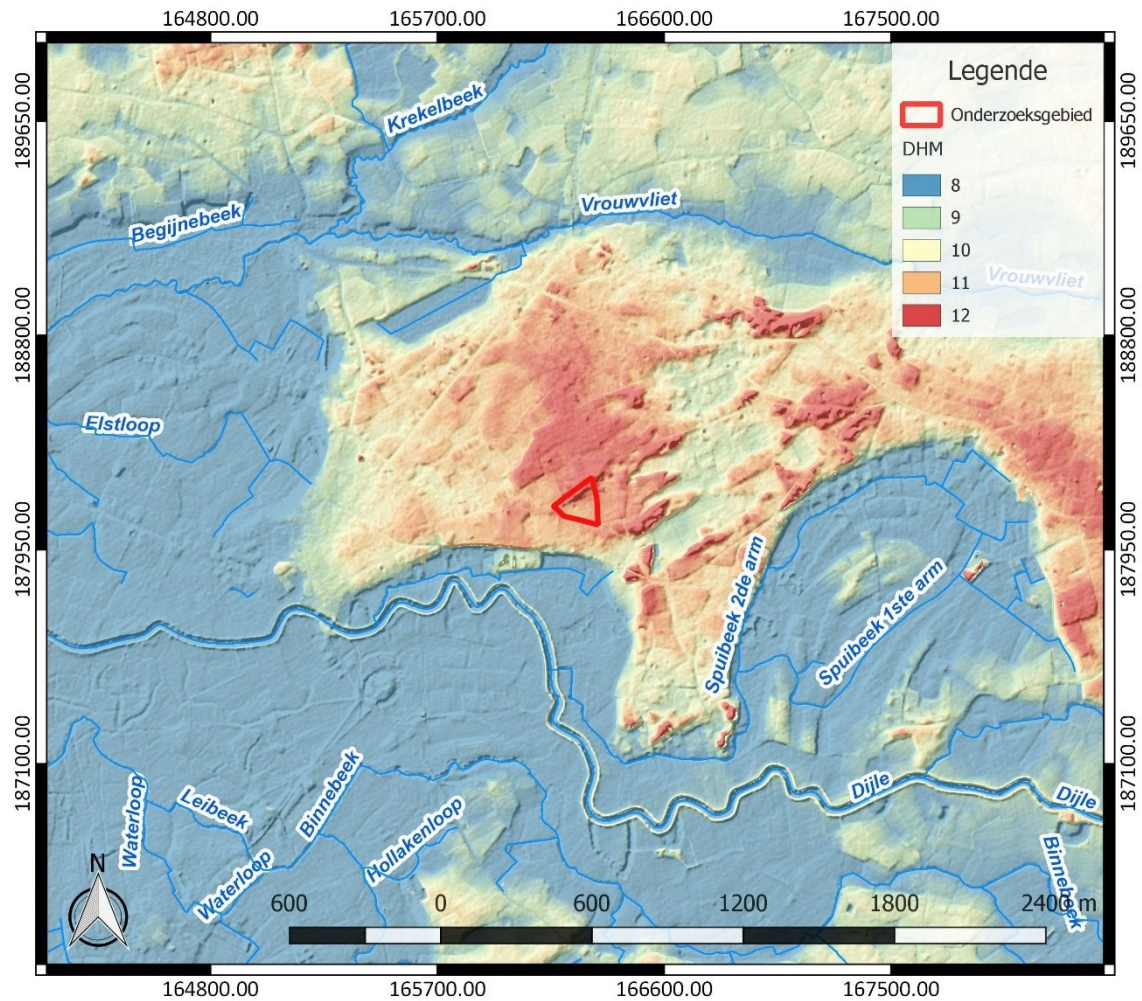
Het onderzoeksgebied bevindt zich ten oosten van het centrum van Rijmenam, deelgemeente van Bonheiden, en ten westen van het centrum van Keerbergen. Het perceel is ingeplant aan de kruising van de Brughoevestraat en de Oude Keerbergsebaan (Figuur 6). Het gebied is gelegen nabij een uitgestrekt rivierenlandschap, namelijk de Dijlevallei tussen Mechelen en Rijmenam. Naar ruimtelijke ordening toe, is het terrein volgens het gewestplan te benoemen als woongebied. Hydrografisch behoort het tot het Dijlebekken. Naast de aanwezigheid van de Dijle ten zuiden van het terrein, zijn er nog heel wat waterlopen op te merken in de ruime omgeving (Figuur 8). De dichtstbijzijnde waterlopen zijn de eerste en de tweede arm van de Spuibeek, die ten oosten van het onderzoeksgebied stromen. Ook ten noorden stromen enkele beken, meer bepaald de Begijnebeek, de Krekelbeek en de Vrouwvliet. Ten westen is de Estloop op te merken. Ten zuiden van de Dijle karakteriseert het landschap zich nog sterker door een concentratie van kleinere waterlopen.

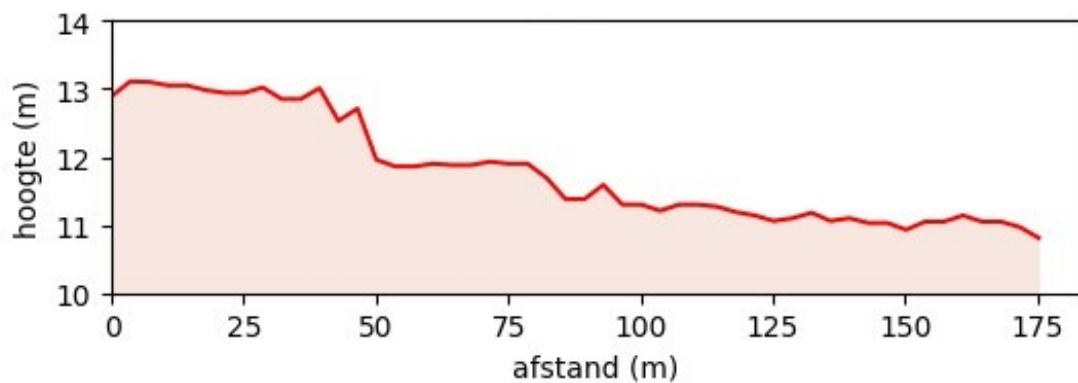
Figuur 6: Luchtfoto van 2018 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 7: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

Figuur 8: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 9: Hoogteverloop van noordoost naar zuidwest over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Geomorfologisch behoort Rijmenam ruim genomen tot de oostelijke uitloper van de Vlaamse Vallei. Het laagste punt (+6m) is gelegen in de Dijlevallei te Bonheiden. In dit gebied komen in een centrale gordel landduinen voor, waarvan het duinencomplex van Rijmenam - Keerbergen het meest gekende is.³ De Dijlevallei wordt gekarakteriseerd door dijken, afgesneden meanders, natte hooi- en graasweiden, broekbosjes, talrijke kleine landschapselementen die getuigen van het oorspronkelijke kleinschalige, oude rivierlandschap.⁴ Het onderzoeksgebied is gesitueerd op een landduin en kent een hoogte van 10,8 tot 13,1 m TAW (Figuur 9).

Figuur 10: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

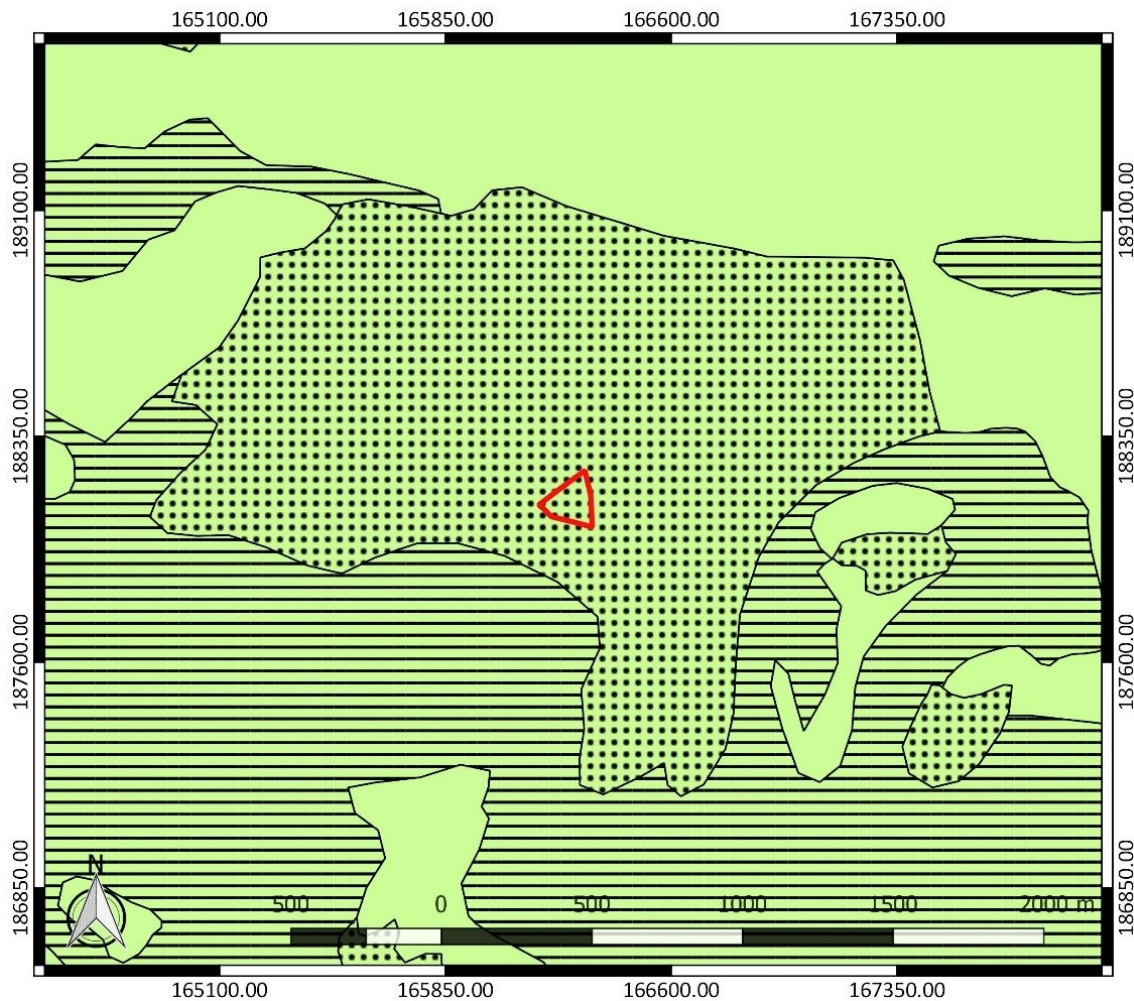
De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 10) wordt gevormd door de Formatie van Zelzate. Deze omvat grijsgroen zand en kleilagen. De samenstelling kan glauconiethoudend, glimmerhoudend en gebioturbeerd zijn en soms schelpen en pyrietconcreties inhouden. Naar het oosten toe bevindt zich een overgangszone van de Formatie van Zelzate naar de Formatie van Sint-Huibrechts-Hern, waar ook grijsgroen zand te vinden is.⁵

³ Bogemans *et al.* 2007, 3

⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Dijlevallei tussen Mechelen en Rijmenam [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/135059> (geraadpleegd op 20 maart 2019).

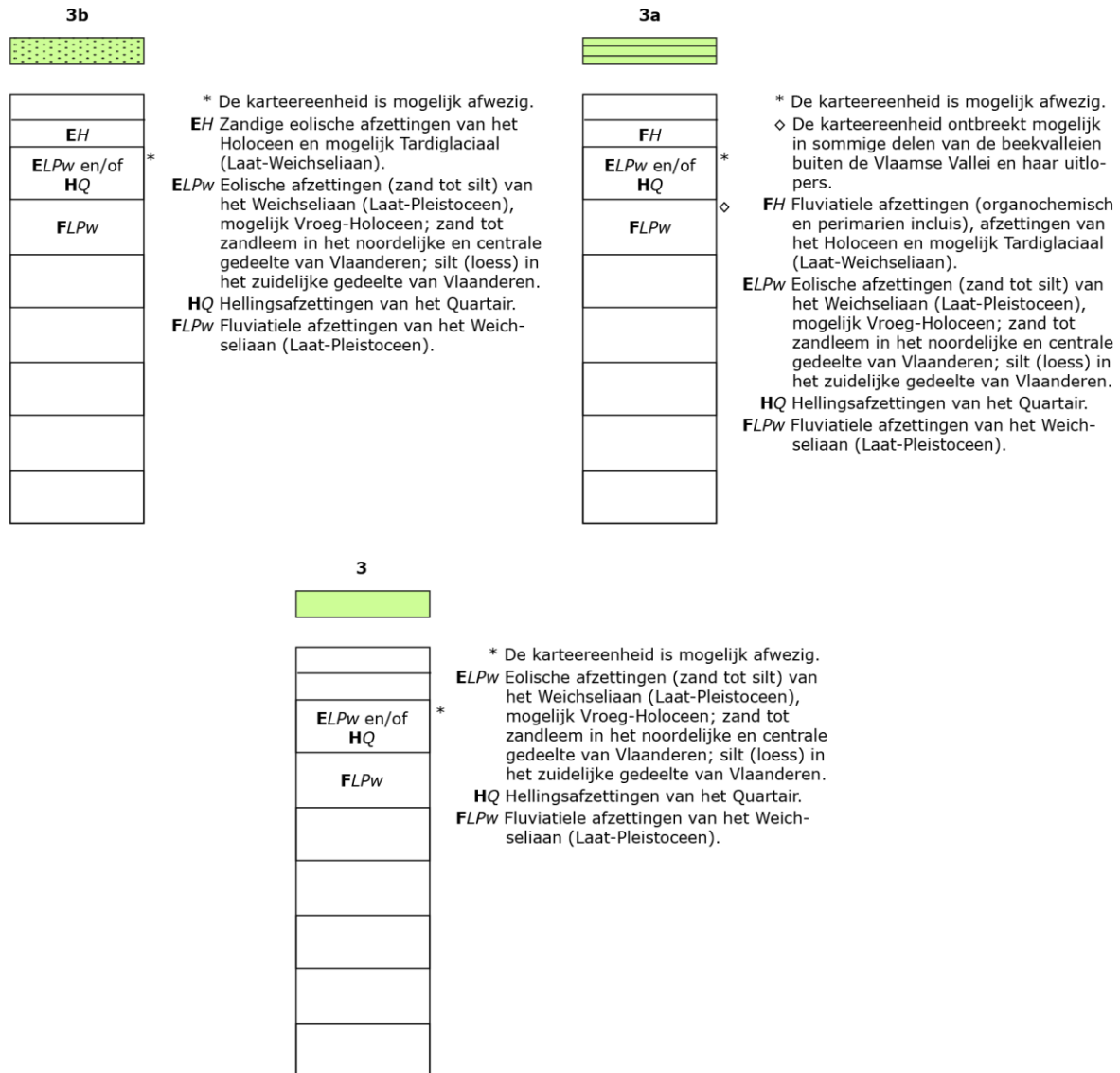
⁵ www.geopunt.be/kaart

De quartairgeologische kaart (Figuur 11) geeft aan dat in het onderzoeksgebied zandige eolische afzettingen van het Holocene en mogelijk van het Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) voorkomen. Hieronder kunnen eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holocene en/of hellingafzettingen van het Quartair verschijnen. Een eventuele derde laag kan fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) bevatten. In de gearceerde gebieden op de kaart zijn eveneens drie lagen vast te stellen. De bovenste laag wordt gekenmerkt door fluviatiele afzettingen, afzettingen van het Holocene en mogelijk van het Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan). In de groengekleurde zone, vooral ten noorden van het onderzoeksgebied te zien, ontbreekt de bovenste laag en zijn enkel de twee onderste lagen aanwezig.⁶

Figuur 11: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

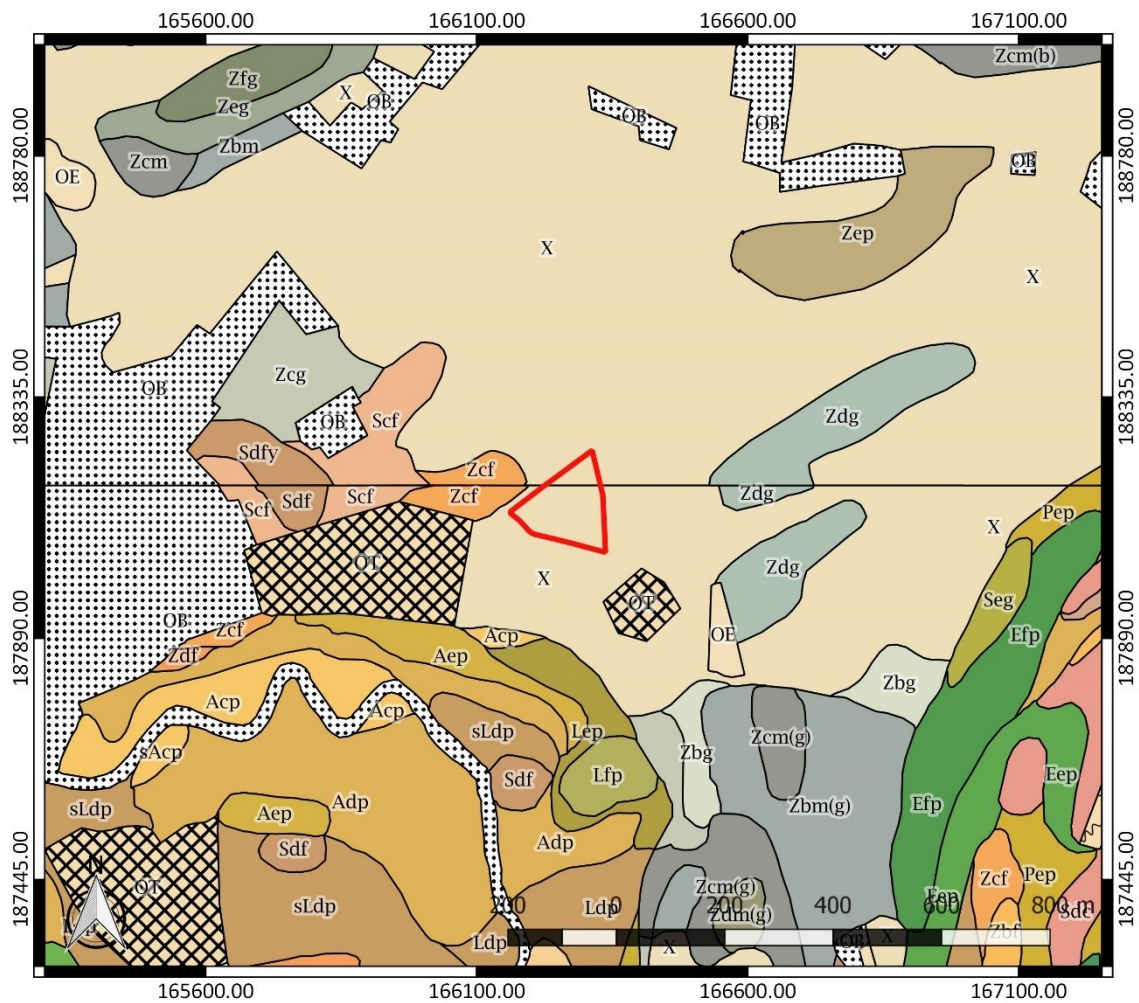
⁶ www.geopunt.be/kaart

Figuur 12: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

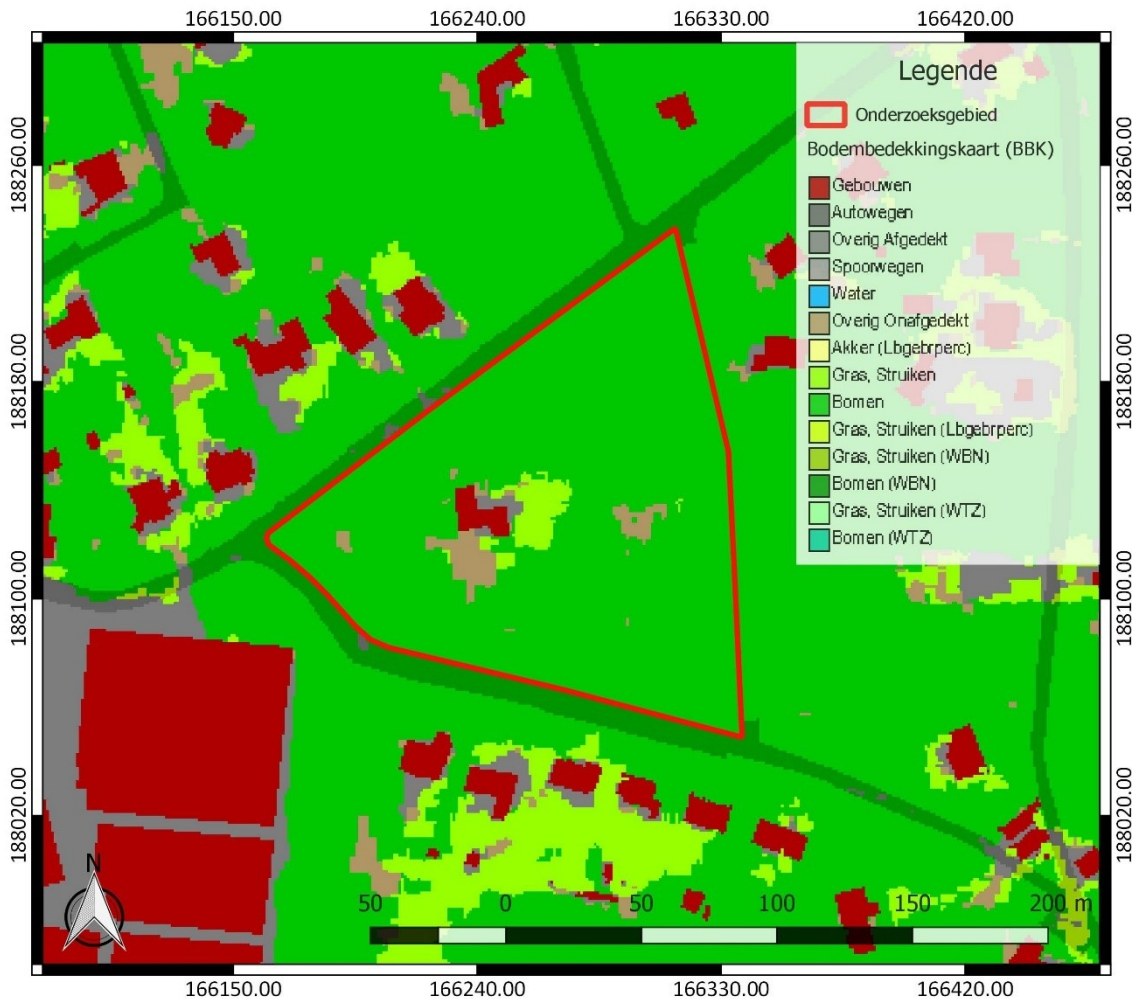
De bodemkaart (Figuur 13) plaatst het onderzoeksgebied op duingrond (X). De duinen van de Kempen kenmerken een gemengd landtype, bestaande uit landduinen, al dan niet gefixeerd, en uitgewaaide depressies. De duinen zijn opgebouwd uit los, humusarm, middelmatig zand op wisselende diepte, rustend op een volledige min of meer onthoofde Podzol. De duinen vormen belangrijke complexen, overwegend beplant met naalddhout. Ten westen van het terrein kan een matig droge zandbodem met weinig duidelijke ijzer en/of humus B horizont (Zcf) verwacht worden volgens de bodemkaart. De zone vermeld als OT duidt op sterk vergraven gronden. De bodem ten oosten van het terrein is te herkennen als een matig natte zandbodem met duidelijke ijzer en/of humus B horizont (Zdg).⁷

⁷ www.geopunt.be/kaart

Figuur 13: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Volgens de bodemgebruiksk kaart is centraal in het onderzoeksgebied een gebouw opgetrokken, omringd door een verharding en gras. De rest van het terrein wordt ingenomen door bomen (Figuur 14). Dit bodemgebruik komt overeen met het uitzicht op een luchtfoto uit 2018 (Figuur 6).

Figuur 14: Bodemgebruiksk kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

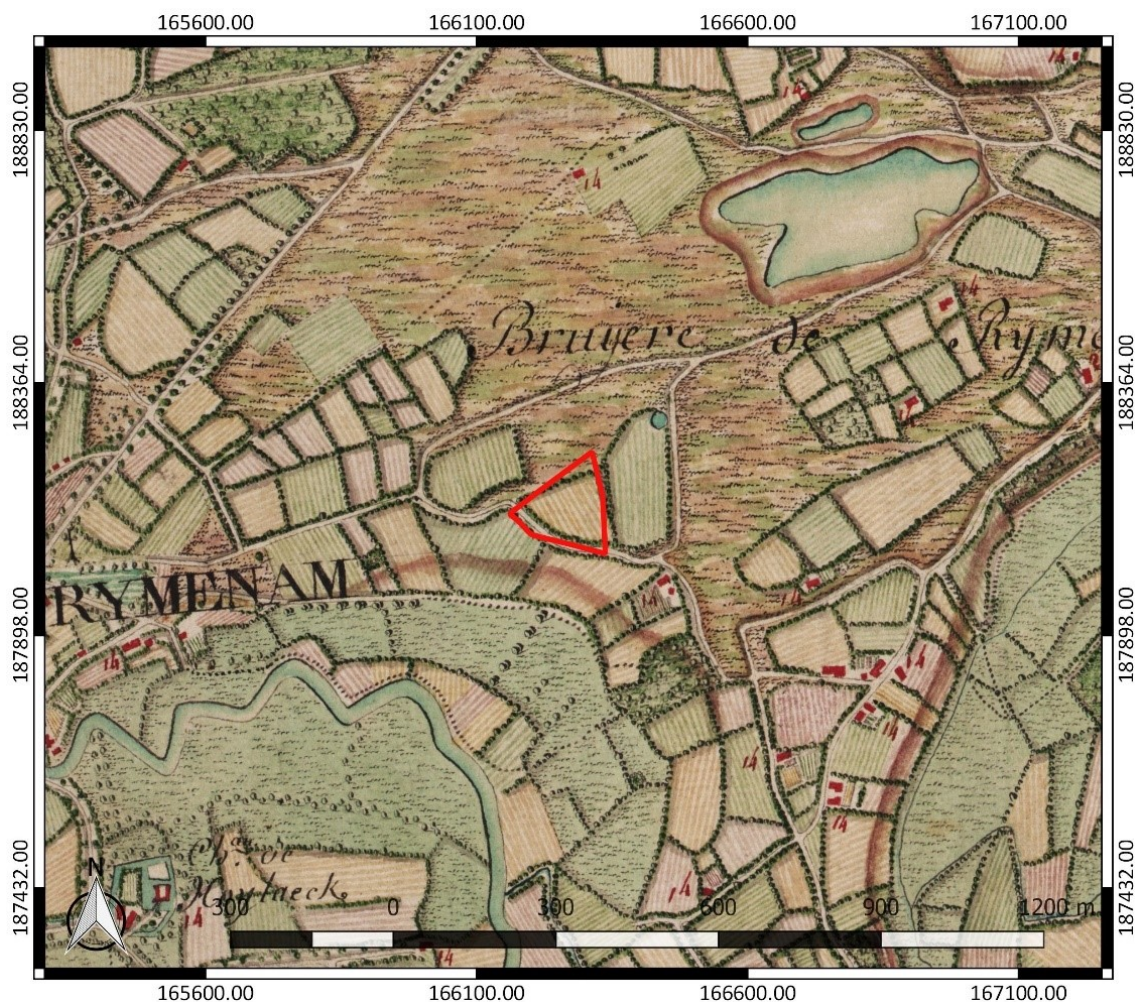
2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Tijdens de middeleeuwen behoorde het grondgebied van Rijmenam tot het hertogdom Brabant, dat onder het toezicht van de Berthouts, heren van Mechelen en Grimbergen viel tot 1331. Daarnaast was het een grensparochie van het bisdom Kamerijk. In de 11de eeuw was er voor het eerst sprake van een kapel, afhankelijk van de abdij van Sint-Augustinus te Bornem. De heerlijkheid Rijmenam kwam in 1558 in handen van ridder Nicolas Ouddaert, die in dat jaar het leenverhef deed van Keizer Karel.

Als gevolg van de slag van Rijmenam tussen de Spanjaarden en de staatsen in augustus 1578 werd het westen van het dorp platgebrand en pas 20 jaar later heropgebouwd. In de 17de eeuw kwam het in handen van de familie Cuypers. De laatste heer was Frans Corneel Cuypers, wiens wapenschild door de gemeente werd overgenomen. De zandduinen die het landschap typeren werden tijdens de 18de eeuw voornamelijk met dennen beplant, waardoor de oorspronkelijke heide verdrongen werd. Het dorp had tot de Eerste Wereldoorlog hoofdzakelijk een landbouwfunctie. Nadien werd het steeds meer omgevormd tot woongebied. De Dijle doorsnijdt de gemeente in het uiterste zuiden van oost naar west. Ter bevordering van de scheepvaart werd de Dijle ca. twee eeuwen geleden rechter getrokken, waardoor een aantal coupures ontstonden. Tegelijkertijd werden de eerste dijken aangelegd.

Het duidelijk driehoekige dorpsplein met de hoger gelegen Sint-Martinuskerk ten zuidwesten vormt het centrum, dat overigens wordt gekenmerkt door een vrij concentrisch stratenpatroon. Het nagenoeg vlakke landschap wordt gekarakteriseerd door verspreide dennenbossen, afgewisseld met landbouwzones met schaars verspreide hoeven en diverse natuurgebieden, aansluitend op het rivierenlandschap van de Dijle. Verspreid over de gemeente, onder andere rondom het centrum aan de Dijle, ligt een vrij groot aantal bunkers. Ze maakten oorspronkelijk deel uit van anti-tankcentra en bunkerrijen, die op hun beurt een onderdeel vormden van de KW-lijn tussen Antwerpen en Namen.⁸

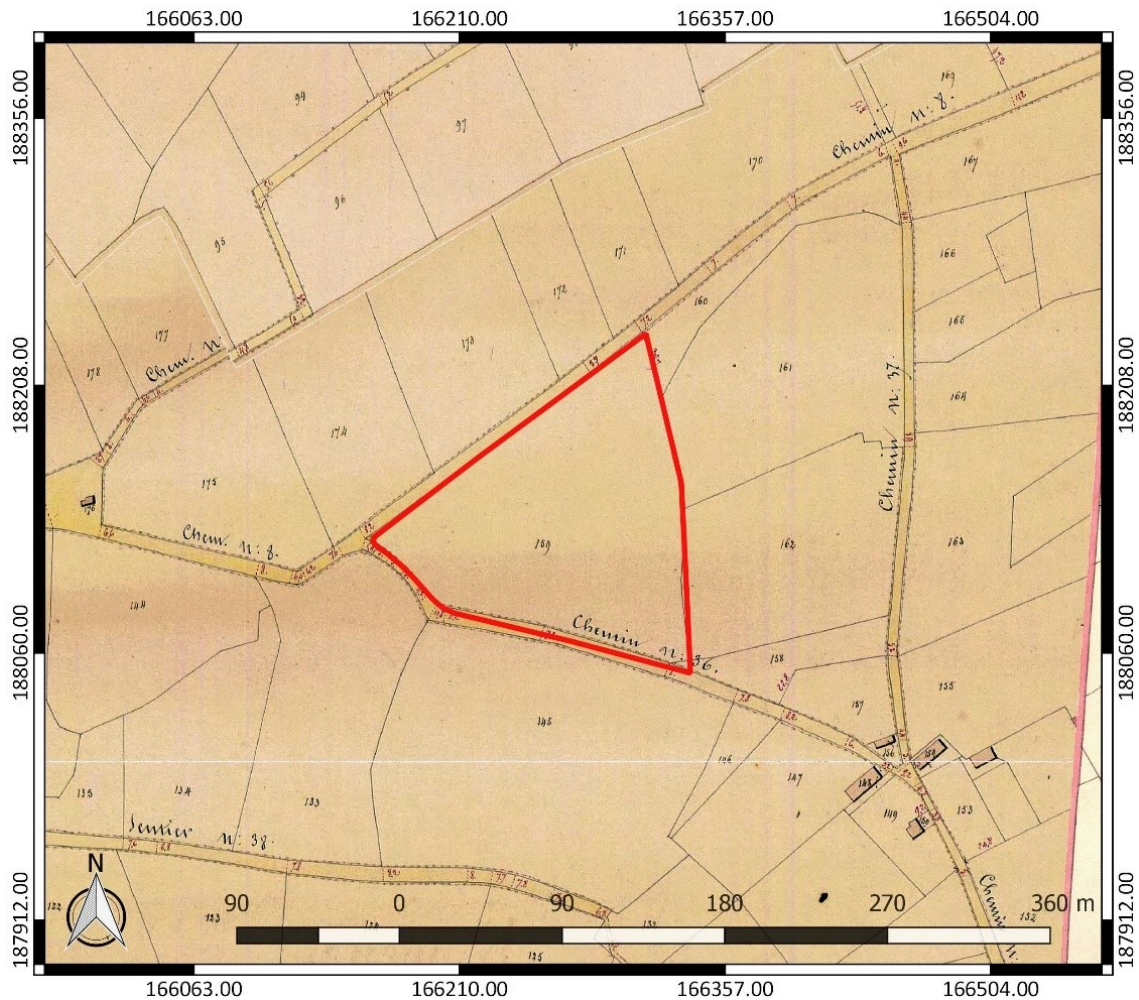
Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied in gebruik is als akkerland (Figuur 15). Het terrein is gelegen aan een weg, die in grote mate het tracé van de huidige Brughoevestraat volgt. De noordelijke rand van het onderzoeksgebied grenst aan heide met een waterplas ten noordoosten. De rest van de omgeving kent nagenoeg dezelfde invulling als akkerland. De dorpskern is ten oosten van het terrein gesitueerd.

Figuur 15: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Rijmenam [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120629> (geraadpleegd op 19 maart 2019).

Op de Atlas der Buurtwegen (1841) is nog geen bebouwing te zien in het onderzoeksgebied (Figuur 16). De aangrenzende wegen zijn ondertussen wel al aangelegd volgens het huidige stratenpatroon. Als we de Vandermaelenkaart erbij nemen, kunnen we stellen dat het terrein zijn landbouwfunctie behouden heeft (Figuur 17). De omgeving bestaat op dat moment nog steeds in grote mate uit onbebouwd bosgebied.

Figuur 16: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

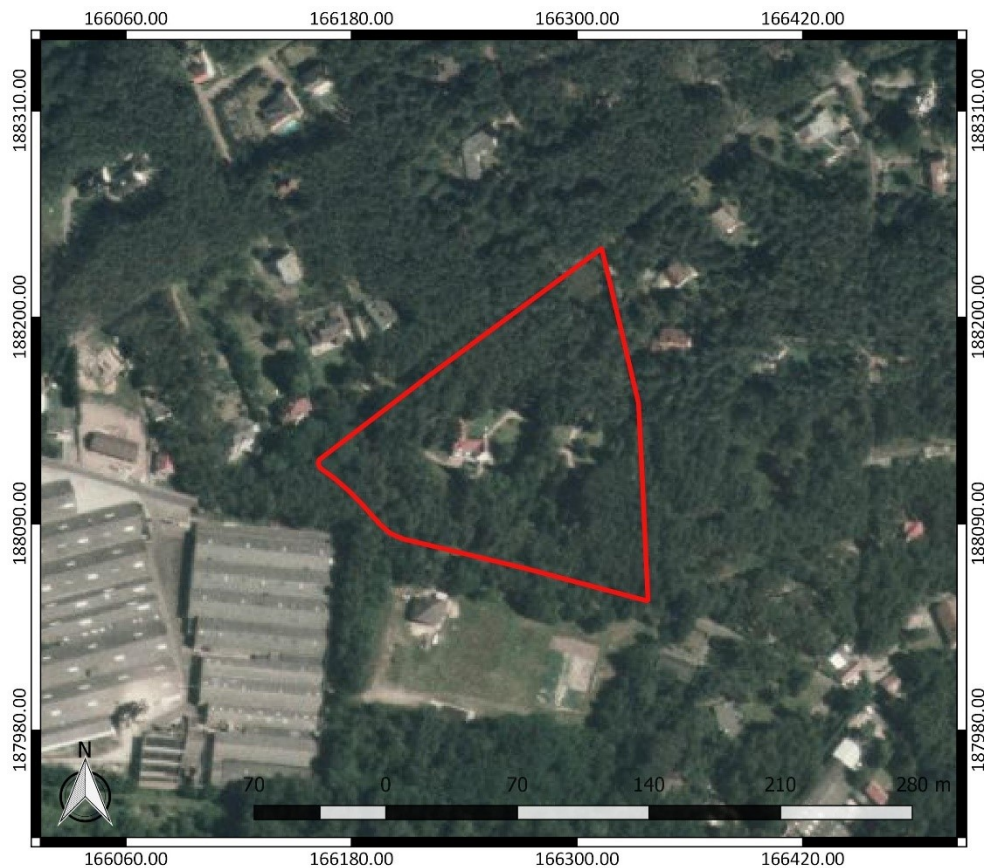
In 1971 kunnen we voor het eerst een teken van bewoning in het onderzoeksgebied vaststellen op een luchtfoto (Figuur 18). Er blijkt ook tuinaanleg uitgevoerd te zijn. Er is sprake van bos en van wandelpaden. Een tweede luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 19) toont nu wel de inplanting van een gebouw. Op een recente luchtfoto wordt een gelijkaardig beeld getoond (Figuur 6). We zien minder duidelijk de tuinaanleg. Het perceel wordt vooral ingenomen door een groot aantal bomen, net als de rest van de omgeving.

Figuur 17: De Vandermaelenkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 18: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 19: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 20). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

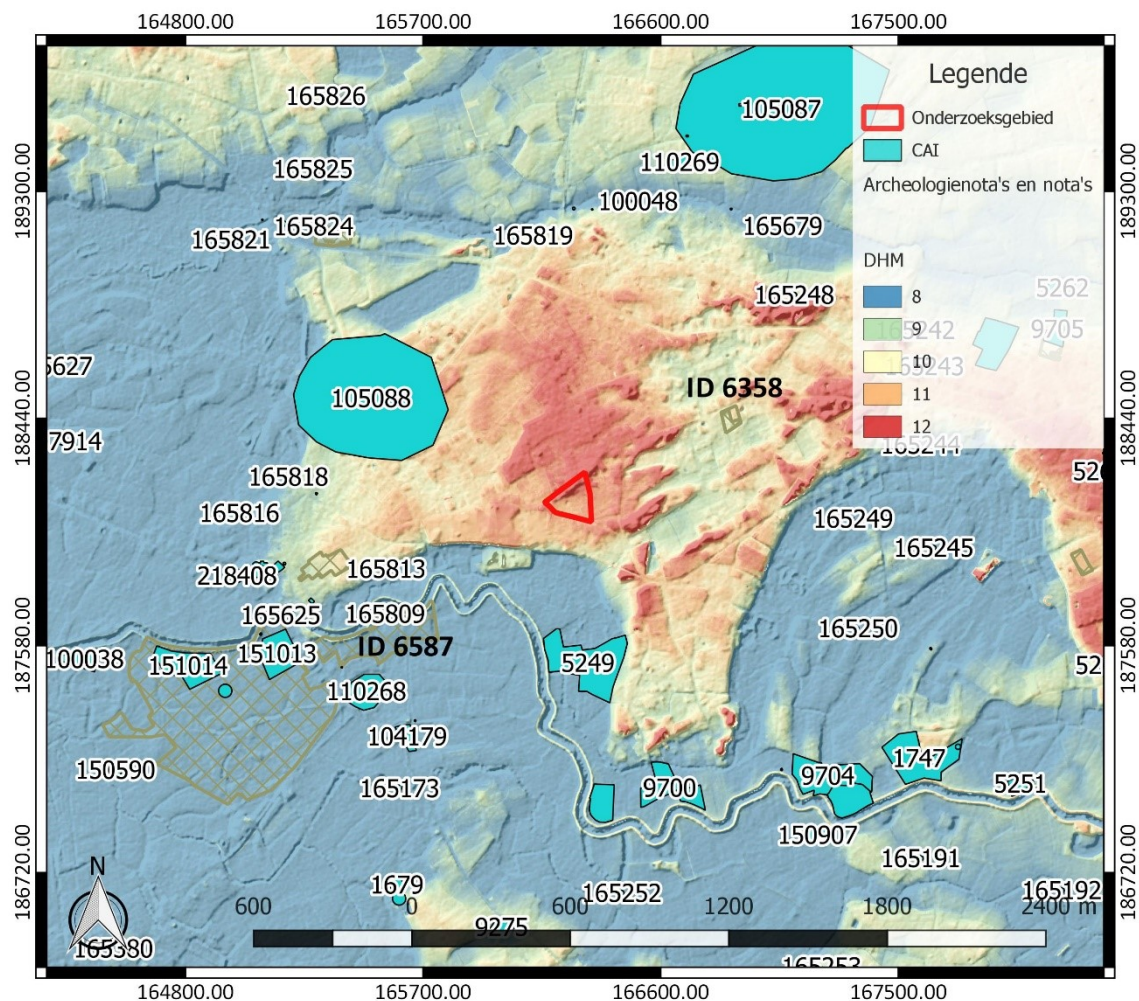
Een omvangrijke archeologische site is gelegen ten noordoosten van het onderzoeksgebied. Op de Brakelberg in Rijmenam (CAI ID 105088) werden paalgaten onder heuveltjes aangetroffen. De beschikbare informatie hierover is echter onnauwkeurig en ook de datering is onbepaald gebleven.⁹ In de wijk Zeept in Keerbergen werden twee plaatsen onderzocht d.m.v. veldprospectie. Ten zuiden van het onderzoeksgebied (CAI ID 5249) werd 16de-eeuws aardewerk gevonden.¹⁰ De resultaten van de veldprospectie die nog iets zuidelijker plaatsvond (CAI ID 9700), beschrijven een vondst uit het neolithicum van twee kleine afslagstukjes in grijze gevlekte silex. Uit de late middeleeuwen kwam hier aardewerk aan het licht. Daarnaast was ook pijpmateriaal uit de 18de-20ste eeuw aanwezig.¹¹ Op de plaats waar de Kleine Spuibek in de Dijle vloeit, ten zuidoosten van het onderzoeksterrein (CAI ID 1747), bracht een opgraving enkele vondsten uit de Romeinse tijd aan het licht. De zone werd ook verder bestudeerd door kaartstudie en veldprospectie. De oudste Dijle-overgang in de streek zou gelegen zijn tegenover de oude kerk van Keerbergen. In 1036 wordt de kerk voor het eerst vermeld. Bepaalde auteurs situeren het ontstaan van de kerk echter reeds in de 8ste of 9de eeuw o.b.v. de naam

⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105088, Brakelberg (geraadpleegd op 20 maart 2019)

¹⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 5249, Zeept (K37-K38-K39-K40-K41-K42-K43-K44) (geraadpleegd op 20 maart 2019)

¹¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 9700, Zeept (K2-K3-K45-K46-K47) (geraadpleegd op 20 maart 2019)

van de patroonheilige 'Sint-Michiel'. In 1577-1578 werd er een kamp door het leger van de Staatsen opgericht. In 1598 werd er een fort opgericht. De kerk zou uiteindelijk in 1606 vernield zijn. Van de kerk zijn enkele bouwfragmenten overgeleverd. Het bijhorende kerkhof is nadien verplaatst naar het huidige marktplein en in de loop van de eerste helft van de 19de eeuw verplaatst naar de huidige locatie. Verder werd nog een houten pallisade opgetrokken in een greppel en werden twee verdedigingsgrachten gevonden. Een aantal afvalputten bracht overwegend post-middeleeuws materiaal aan de oppervlakte. De vondsten zouden gelinkt zijn aan het legerkamp van de Staatsen dat op deze plek bestond gedurende de 16de eeuw.¹²

Figuur 20: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied
(<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

Ten oosten van de vorige locatie (CAI ID 9704), ook ter hoogte van de zogenaamde Kerkebergen, werden tien silexen/Wommersomkwartsiet uit de steentijd gevonden, die vermoedelijk uit de Dijle opgebaggerd zijn. Het materiaal werd gevonden samen met 16de-eeuws aardewerk. De veldprospectie gaf ook pijpen uit de 17de-19de eeuw aan.¹³ Juist in het centrum van Rijmenam, ter hoogte van het Gemeenteplein (op de kaart bij CAI ID 218408), werd eveneens een vondst uit de steentijd geregistreerd. Rondom het plein bevond zich mogelijk een werkplaats waar vuursteen werd

¹² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 1747, Kerkebergen (K51-K52-K78-K79) (geraadpleegd op 20 maart 2019)

¹³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 9704, Kerkebergen (K7-K48-K49-K50-K53-K77) (geraadpleegd op 20 maart 2019)

gehouden. Er werden ook een grafheuvel en silexvondsten blootgelegd die waarschijnlijk uit de Romeinse tijd (of “voor-Romeins”) dateren.¹⁴ Op enkele locaties ten noorden van het onderzoeksgebied werden nog meer vondsten uit de Romeinse tijd genoteerd. Aan de oever van de Vrouwvliet werden meerdere concentraties van nederzettingmateriaal uit de Romeinse tijd opgegraven (CAI ID 100048).¹⁵ Op naburige percelen werd Romeins bewerkt eikenhout en aardewerkscherven als toevalsvondst geregistreerd¹⁶ en ook een tweede Gallo-Romeinse aardewerkconcentratie. In die periode was deze zone gelegen in een duinenlandschap en ook de ligging aan een beek is een belangrijke reden voor de aanwezigheid van de vondsten.¹⁷ In de oude bedding van de Zwartwaterbeek vond men ook nog veel hout, steenbrokken en een Romeinse handmolensteen. Meer nauwkeurige gegevens van de noodopgraving zijn niet gekend.¹⁸ Ook opvallend zijn de resten van een Romeinse villa die hier in de buurt (CAI ID 105087) zou gesitueerd zijn. Er is echter geen verdere documentatie over de vondst voorhanden.¹⁹

Wanneer we de vondsten verder chronologisch bespreken, blijkt de volgende relevante vondst te situeren in de 13de eeuw. Het gaat om de Roggemanshoeve (CAI ID 110269), die nabij de Romeinse villa gelegen is. Op de Ferrariskaart wordt ze benoemd als Wetemhoff en soms wordt ze ook (verkeerdelijk) vermeld als Calsterhoeve. De hoeve was oorspronkelijk de residentie van een lid van de Grote Raad van Mechelen in de 17de eeuw.²⁰ De Sint-Martinuskerk (op de kaart bij CAI ID 218408) in de dorpskern van Rijmenam dateert van een eeuw later. Ze werd vermoedelijk in de 14de eeuw gebouwd en onderging sindsdien enkele aanpassingen. Bij de slag van Rijmenam brandde de kerk af en werd ze hersteld in 1580. In 1612 onderging de kerk verbouwingen, de toren werd opgeblazen tijdens de Eerste Wereldoorlog.²¹ Ook ter hoogte van de huidige Kapel Sint-Eloy (op de kaart bij CAI ID 165625) in de dorpskern is een 14de-eeuwse vondst gemeld. Mogelijk was op de hoek met de Amerstraat in 1370 al een kapel aanwezig. Deze zou echter vernield zijn in 1578 bij de slag van Rijmenam. De Kapel Sint-Eloy werd opgetrokken in 1826 en in 1986 verplaatst en verbouwd.²² In het westen van de dorpskom (CAI ID 218408) werd een munt gevonden in de tijdelijke grondopslag van wegenis- en rioleringswerken in Rijmenam centrum. De munt komt vermoedelijk uit de grond afkomstig uit de Dijleweg, zo niet eerder van de zone rond de kerk. Het is een dubbele milt van Filips de Goede, uitgegeven in Namen en te dateren tussen 1482 en 1506.²³ In de zone rondom de kerk (op de kaart bij CAI ID 218408) werd een tweede munt gevonden, ditmaal een liard van Maria Theresia van Oostenrijk uit de 18de eeuw.²⁴ Hiernaast is de Hoeve Schuermans (op de kaart bij CAI ID 218408) nog steeds aanwezig in het straatbeeld, voorheen een brouwerij en herberg genaamd De Seeridder. Mogelijk heeft het gebouw een 16de-eeuwse kern en was het in de 16de eeuw al in gebruik als brouwerij en herberg. In 1767 werd het geheel verbouwd.²⁵ Iets verderop in de Dijleweg (op de kaart bij CAI ID 218408) werd een driedelige schoengesp uit de 17de-18de eeuw gevonden.²⁶

Ten zuidwesten van het terrein zijn nog enkele vondsten de moeite om aan te halen, ondanks dat ze zich op een lagere hoogte bevinden. In dit kaartdeel is het Kasteel Hollaken gelegen (CAI ID 110268).

¹⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105086, Rijmenam-Gemeenteplein/ Tumulus (geraadpleegd op 20 maart 2019)

¹⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100048, Zwart Waterbeek 4 (geraadpleegd op 20 maart 2019)

¹⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100045, Zwart Waterbeek 1 (geraadpleegd op 20 maart 2019)

¹⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100047, Zwart Waterbeek 3 (geraadpleegd op 20 maart 2019)

¹⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105089, Zwart Waterbeek 5 (geraadpleegd op 20 maart 2019)

¹⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105087, Boten Bosch (geraadpleegd op 20 maart 2019)

²⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 110269, Roggemanshoeve (geraadpleegd op 20 maart 2019)

²¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 110277, Sint-Martinuskerk (geraadpleegd op 20 maart 2019)

²² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 110264, Kapel Sint-Eloy (geraadpleegd op 20 maart 2019)

²³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 218408, Dijleweg I (geraadpleegd op 20 maart 2019)

²⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 218407, Zone kerk (geraadpleegd op 20 maart 2019)

²⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 106661, Hoeve Schuermans (geraadpleegd op 20 maart 2019)

²⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 166034, Dijleweg (geraadpleegd op 20 maart 2019)

Op verschillende kaarten is het versterkte kasteel met walgracht op te merken. Het gaat om een rechthoekig complex, bestaande uit vier aaneengesloten vleugels met hoektorens rondom een binnenkoer met aanvankelijk een U-vormige plattegrond. In 1528 wordt het hof van Hollaken omschreven als een herenhoeve. In 1536 is er in geschreven bronnen sprake van een slot. Het gebouw wordt gesloopt in 1832 en op zijn grondvesten herbouwd.²⁷ De schansen in de omgeving (CAI ID 151013 en 151014) zijn restanten uit de 17de eeuw.²⁸ Via historische kaarten kon het bestaande molenhuis Molenhoef (CAI ID 104179) gelokaliseerd worden. De jaarankers dateren het gebouw in 1767. Het gebouw hoorde oorspronkelijk bij de verdwenen Hollakenmolen aan de overzijde van de straat.²⁹ De open standaardmolen is ook op te merken op historische kaarten en dateert uit de 18de eeuw. In 1892 werd de molen verplaatst naar de Hoogstraat en in 1914 vernield.³⁰

De overige locaties uit de inventaris betreffen bunkers van de KW-linie, die werden opgetrokken tussen 1939 en 1940 als verdediging van het antitankcentrum. Sommige werden ondertussen afgebroken. Enkele van de nog aanwezige bunkers zijn vandaag ingericht als winterverblijf voor vleermuizen.

Ten noordoosten van het onderzoeksgebied (ID 6358) werd ook nog een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. Er bleken geen relevante archeologische sporen aanwezig. De oudste sporen waren een karrespoor, een greppelcomplex en enkele kuilen en/of spitsporen uit de late middeleeuwen of nieuwe tijd die allen gerelateerd worden aan landbouwactiviteiten. In de 19de eeuw was het terrein bebost. Pas in de 20ste eeuw werd het onderzoeksgebied voor het eerst bewoond.³¹ Aan de Dijle, ter hoogte van het centrum van Rijmenam (ID 6587), werd de bodem onderzocht door middel van een verkennend archeologisch bodemonderzoek. Een deel van het terrein is gelegen op een kronkelwaard van de Dijle. De datering van de vorming van deze kronkelwaard is echter onbekend, zoals de andere paleolandschappelijke vormen binnen het plangebied. Er werden wel begraven A- en EB-horizonten geïdentificeerd. Overige boringen gaven een ander beeld, en kunnen de afgedekte bodem van opgevulde kronkelwaardgeulen vertegenwoordigen en de oorspronkelijk drogere en hoger gelegen plek met podzolachtige bodems begrenzen. Anderzijds kan het ook niet uitgesloten worden dat ze een oudere sedimentatiefase vertegenwoordigen, met een korte bodemontwikkeling, die vervolgens overstroomd is met kleiige afzettingen, vermoedelijk oeverwallen. De aanwezigheid van een redelijk goed bewaarde podzolachtige bodem, die op een kronkelwaardrug is gelegen, wijst op een hoog steentijdpotentieel met in situ bewaarde artefactenclusters. De oude rivierduin was vermoedelijk een aantrekkelijke landschappelijke locatie voor activiteiten vanaf de steentijd. De boringen die op deze oude rivierduin zijn gezet, leverden echter geen positieve resultaten of waren zelfs verstoord.³²

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht.

²⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 110268, Kasteel Hollaken (geraadpleegd op 20 maart 2019)

²⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 151013, Pikhaken- Redoutbeemd (geraadpleegd op 20 maart 2019); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 151014, Bommelschans (geraadpleegd op 20 maart 2019)

²⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 104179, Molenhoef (geraadpleegd op 20 maart 2019)

³⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 110267, Hollakenmolen (geraadpleegd op 20 maart 2019)

³¹ Devroe *et al.* 2018, 25

³² Pawełczak *et al.* 2018, 90-91

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het uitgevoerde bureauonderzoek geeft aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Er is sprake van een archeologische verwachting naar resten uit de steentijd, de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de nieuwe tijd. De aard van de resten omvat vondsten en sporen van bewoning en van religie. Op basis van de landschappelijke ligging wordt een goed bewaard bodemarchief verwacht. De situering op een landduin betekent dat er mogelijk sprake is van een begraven (podzol)bodem. De gebruiksevolutie van het terrein zoals we die konden reconstrueren aan de hand van historische kaarten en luchtfoto's doet besluiten dat er geen grootschalige verstoringen van het bodemarchief te verwachten zijn. In de 18de eeuw bleek het terrein in gebruik als akkerland. Vanaf een luchtfoto uit 1971 zien we bebouwing op het terrein en werd de rest van het terrein ingericht als tuin met bomen en wandelpaden.

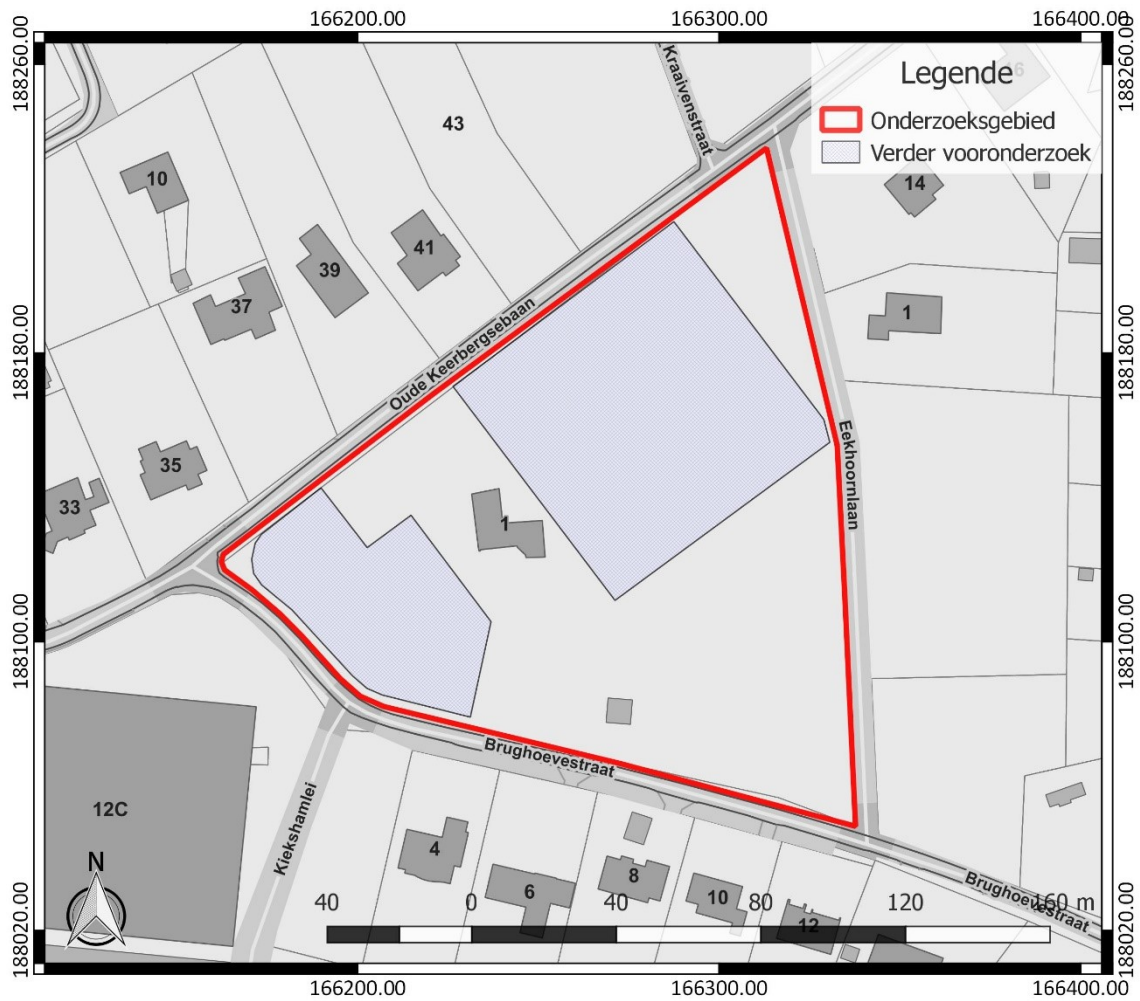
Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen een deel van het onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten rooiwerken en de bouw van woningen. Van verschillende bodemingrepen ligt de precieze verstoringsdiepte niet vast. Dit doet besluiten dat in een zone van ca. 9458 m² het bodemarchief bedreigd is.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Er blijkt een concrete verwachting naar resten uit de steentijd, de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Op basis van de gebruiksevolutie van het terrein die we konden reconstrueren aan de hand van historische kaarten en luchtfoto's verwachten we een goed bewaard bodemarchief. De geplande werken zullen een negatieve impact op het bodemarchief hebben in een zone van ca. 9458 m². Een zone van ca. 8047 m² dient verder onderzocht te worden, voor aanvang van de geplande werken. De zone die afgestaan wordt aan het openbaar domein wordt niet meegenomen voor verder vooronderzoek, omdat het een smalle strook betreft wat onderzoek bemoeilijkt en het langs reeds bestaande weginfrastructuur te situeren is, waar mogelijk al enige verstoring van het bodemarchief heeft opgetreden.

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein in gebruik is als grasland. Landschappelijk bodemonderzoek is wel relevant om de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites beter in te kunnen schatten. Afhankelijk van de bewaringstoestand van de bodem en het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites is mogelijk bijkomend onderzoek naar steentijd artefactensites nodig. Tot slot dient ook een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

Figuur 21: Aanduiding van de zone waar verder vooronderzoek nodig geacht wordt, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Er blijkt een concrete verwachting naar resten uit de steentijd, de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Op basis van de gebruiksevolutie van het terrein die we konden reconstrueren aan de hand van historische kaarten en luchtfoto's verwachten we een goed bewaard bodemarchief. Een zone van ca. 8047 m² werd geselecteerd voor verder vooronderzoek, voor aanvang van de geplande werken.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Baeyens L, 1962: *Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Haacht 74 W*, Gent.

Bogemans F./M. Van Molle, 2007: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 24 Aarschot*, Brussel.

Devroe A./ G. Bervoets/W. Alaerts, 2018: *Nota – Verslag van Resultaten proefsleuvenonderzoek. Keerbergen – Domien Liekenslaan*, Mechelen.

Pawelczak, P./C. Desmet/S. Hertoghs/L. Cornelis, 2018: *Archeologienota Rijmenam Bonheiden, Pikhaken. Verslag van Resultaten, (BAAC Vlaanderen Rapport 564)*, Gent.

4.2 Websites

Cartesius (2019)
<https://www.cartesius.be>

Centrale Archeologische Inventaris (2019)
<https://cai.onroenderfgoed.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2019)
<http://dov.vlaanderen.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2019)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2019)
<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2019)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2019)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

